

بسمه تعالی

مقایسه منابع مجازی (وب)

در خصوص قرارداد ۱۹۰۷

میرهادی حسینی

عضو هیات علمی دانشگاه تربیت معلم تهران (خوارزمی)

hosseini@tmau.ac.ir

مجموعه مقالات همایش ایران و سیاست جهانی در آغاز قرن بیستم (در یکصدمین سالگرد قرارداد ۱۹۰۷)، بهمن ۱۳۸۶، ص ۱۸۹ تا ۲۰۰

مقدمه :

قرارداد ۱۹۰۷، از جهت محتوا، تاثیر و پیامد، یکی از مهمترین وقایع در تاریخ معاصر ایران است. بر همین اساس جایگاه خاصی در میان پژوهشگران تاریخ دارد. در این نوشتار هم سعی بر آن است که منابع الکترونیکی قرارداد ۱۹۰۷ را از منظر کمی و کیفی با هم تطبیق داده و تصویری از جایگاه این قرارداد را در وب ترسیم نمایم.

مدخل کلام :

این روزها بازار یکصدمین سال صدور فرمان مشروطیت در مجامع تاریخی گرم شده است. این واقعه مهم تحقیقا بی ارتباط با یکصدمین سال قرارداد ۱۹۰۷ روسیه و بریتانیا نیست. دو نیروی مهم آن روزگار (روسیه و بریتانیا)، جهان ابتدای قرن بیستم را جولانگاه منازعات سیاسی خویش کرده بودند. در این میان، گرچه بتدریج شاهد نفوذ و رشد قدرتهای دیگری چون آلمان هستیم، اما در منطقه خاور میانه، هنوز هم چالش اصلی بین دو رقیب سنتی یعنی روسیه و بریتانیا بود.

پژوهشگران تاریخ سیاسی معتقدند که در آستانه انقلاب مشروطه ایران، دنیا قطب بندی شده و اتحاد مثلث در برابر اتفاق مثلث شکل گرفت. خاور میانه کنونی در آن زمان به شکل امروزی وجود نداشت. تنها سه حوزه در آن زمان در این ناحیه مستقل وجود داشت. حوزه ایران، حوزه عثمانی و حوزه شبه قاره هند. البته افغانستان هم به صورت نیمه مستقل وجود داشت. برای یافتن ارتباط منطقی بین قرارداد ۱۹۰۷ با جریان مشروطه خواهی در ایران، باید به این نکته توجه داشت که یکی از ابعاد جنبش مشروطه، ضد روسی بودن آن است. از دید مردم ایران، روسیه همان کشوری بود که قراردادهای ننگینی چون ترکمن چای و عهد نامه گلستان را به ایران تحمیل کرد. انقلاب ضد تزاری در روسیه نیز نمی توانست به این زودی ها، ذهن مردم را از نگاه تنفر آمیز به همسایه شمالی پاک کند. به موازات این نگاه عامه، شاهد بدبینی بسیاری از علما و

مردم نسبت به بریتانیا هم هستیم . سابقه اشغال گری بریتانیا در جنوب ایران هم در ذهن مردم نقش بسته بود .

به این ترتیب ایران در این دوره محل رقابت سیاسی ، نظامی و اقتصادی این دو قدرت است . انعقاد قرارداد ۱۹۰۷ برای بسیاری از مردم غیرمنتظره بود . حتی برخی از متفکرین آن زمان متوجه شدند که گویا حمایت مشکوک بریتانیا از مشروطه ، نه با انگیزه آزادی خواهی ، بلکه با هدف کنترل و مهار حضور روسها در منطقه و ممانعت از دستیابی آنها در رسیدن به این مهم بود .

بر این اساس شاید قرارداد ۱۹۰۷ را بتوانیم بخشی از يك قرار داد تقسیم جهان بین دو ابرقدرت بدانیم . هنگامی که به مفاد پنجگانه آن دقت کنیم به نظر می آید که منطقه ای به وسعت از تبت تا فراسوی ایران را در بر می گیرد . احتمالاً این قرارداد به میزان زیادی نگرانی های بریتانیا را در دخالت روسیه به مرزهای هدوستان بر طرف می کند . در ادامه مطالبمان به اسناد و سایت هایی تاریخی و سیاسی سری می زنیم و این موضوع را به وضوح در میابیم .

چنانچه به اقدامات بعدی بریتانیا در ایران (پس از انعقاد قرار داد ۱۹۰۷) توجه کنیم ، شاهد سکوت معنی دار انگلیس در حوادثی هستیم که عملاً بوی حمایت از روسیه را به مشام می رساند .

شاید اشعار ایرج میرزا در این زمینه شنیدنی باشد :

گویند که انگلیس با روس
عهدي بسته است تازه امسال
در ایران کاندرا پلتيك هم
زين پس نکنند هیچ اخلال
افسوس که کافيان این ملك
از این حال بنشسته و فارغند
کز صلح میان گربه و موش
بر باد رود دکان بقال

در زمان مظفرالدین شاه قاجار که نهضت اطلاع طلبی و تجدید روش سیاسی و ایجاد مشروطیت پا گرفت ، دولت مقروض روس و انگلیس شد و همین موجب دخالت های بیشتر آنان را فراهم کرد تا جایی که در ۲۱ رجب سال ۱۳۲۵ هجری قمری ، مصادف با ۲۱ اوت (اگوست) سال ۱۹۰۷ میلادی و ۹ شهریور ۱۲۸۶ هجری شمسی ، دولتین روسیه و انگلیس در راستای سیاست های خود ، در زمان سلطنت محمد علی شاه با خود پیمانی منعقد کردند که بر اساس آن ، ایران تجزیه و به سه قسمت شمالی ، جنوبی و بی طرف تقسیم گردید .

نیمه شمالی برای روس ها ، نیمه جنوبی هم برای انگلیسی ها و بین این دو را منطقه بی طرف اعلام کردند . منابع نشان می دهد که خط منطقه روس ها از مرز قصر شیرین آغاز شده و پس از عبور از اصفهان و یزد و خواف ، در منطقه ای که مرز ایران و افغانستان و روسیه ، یکدیگر را قطع می کنند ، خاتمه می یافت .

خط منطقه ای انگلیسی ها هم از مرز افغانستان آغاز شده و پس از عبور از بیرجند و کرمان به بندر عباس منتهی می شد . با این قرارداد عملاً انگلیسی ها و روس ها قصد داشتند به رقابت های خود در ایران و افغانستان و تبت خاتمه دهند .

اول مهر ماه ۱۲۸۶ هجری شمسی / ۱۹۰۷ میلادی ، سر اسپرینگ راس (وزیر مختار انگلیس) متن فرانسه و ترجمه فارسی قرارداد را برای وزیر خارجه ایران فرستاد .

به هنگام انعقاد این قرارداد دولت ایران نه نماینده ای در محل داشت و نه از آن اطلاعی داشت . در ۱۶ سپتامبر ۱۹۰۷ ، سفیر روسیه و انگلیس رسماً دولت ایران را از انعقاد این قرارداد و تقسیم ایران مطلع کردند .

این امر باعث هیجان و ناراحتی شدیدی بین مردم و نمایندگان مجلس گردید و تظاهراتی علیه سیاست دو دولت در تهران و شهرستانها صورت گرفت . در نتیجه اعتراضات ، در دوم نوامبر ۱۹۰۷ ، دولت ایران طی یادداشتی به دولتین روسیه و انگلیس اعلام نمود که چون قرارداد مذکور ما بین آن دو دولت انعقاد یافته ، لذا مواد آن فقط مربوط به خود دولتین مذکوره می باشد و دولت ایران تمام حقوق و آزادی عمل خود را حفظ می دارد .

اما در این موقع دولت ایران ضعیف تر از آن بود که بتواند مانع اجرای قرارداد بین دو همسایه بزرگ و نیرمند خود گردد . به این جهت دو دولت به تدریج شروع به اجرای مفاد قرارداد و اشغال مناطق مورد نفوذ خود نمودند .

ورود به شبکه :

آرینا لقایی طی مطلبی که در وب سایت موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران آمده می نویسد که تقریباً از اوایل ۱۹۰۱م/ ۱۳۱۹ق سیاستمداران انگلیسی تلاش کردند روسها را برای حل اختلافاتشان پای میز مذاکره بکشند. لنز داون در گفتگو با سفیر روسیه در اکتبر ۱۹۰۱م / ۱۳۱۹ق پیشنهاد تقسیم ایران را داد. اما روسیه که نمیخواست در منافعش با انگلستان در ایران سهیم شود با پیشنهاد لنز داون مخالفت کرد. انگلستان برای وادار ساختن روسیه به تقسیم ایران به اقداماتی دست زد. از جمله در ۳۰ ژانویه ۱۹۰۲م / ۲۰ شوال ۱۳۱۹ق قراردادی با ژاپن منعقد کرد. با اتکا به این قرارداد در ۹ فوریه ۱۹۰۴م / ۲۲ ذیقعه ۱۳۲۱ قمری ، ژاپن به روسیه حمله کرد و این جنگ به شکست روسیه انجامید و در بعد داخلی و خارجی تبعات سنگینی برای روسیه داشت. اقدام دیگر انگلستان عقد قراردادی با فرانسه بود که متحدهی دیگر برای خود در اروپا به دست آورد. اعزام سر چارلز هاردینگ به سن پترزبورگ هم برای مهیا کردن زمینههای قرارداد صورت گرفت. روسیه که در جنگ از ژاپن شکست خورده و درگیر انقلاب داخلی هم شده بود تصمیم گرفت برای بازیافت نیروی از دست رفته اش بعضی از مشکلاتش را حتی به صورت موقت حل کند تا نیروی کافی برای حل معضلات پیش آمده داشته باشد. از این رو سکان وزارت خارجه روسیه در اختیار ایزولسکی قرار داده شد که خواهان توافق با انگلستان بود. فراخوانی اشپایر دشمن سرسخت انگلیس از تهران و اعزام هارتویک به جای وی از جمله اقدامات ایزولسکی برای نشان دادن حسن نیتش به انگلستان بود. به هر حال بعد از سالها مذاکره با انگلستان و روسیه قرارداد معروف ۱۹۰۷ را منعقد کردند.

<http://www.iichs.org>

ایرانیان از ۱۳۲۳ ق / ۱۹۰۵ م در جریان مذاکرات قرار داشتند. بی بی سی فارسی روایت میکند که روزنامه حبل‌المتین تقریباً در هر شماره اخبار مربوط به مذاکرات روسیه و انگلستان را چاپ می‌کرد. این روزنامه از مشروطه خواهان حمایتی موثر کرد و در مورد قرارداد ۱۹۰۷ روسیه و انگلیس به مخالفت برخاست و ناخشنودی مقام های هند بریتانیا را برانگیخت.

<http://www.balatarin.com/topic/2007/8/4/1000345/recent>
www.bbc.co.uk/persian/iran/story/2006/07/060729_mv-mp-radio-const-prgrm...
http://www.jadidonline.com/story/06082007/az/press_mashruteh

اما نکته درخور توجه آنکه کسی در ایران به اعتراض جدی و رسمی برخاست. گرچه مذاکرات قرارداد پیش از مشروطه شروع شده بود اما امضای قرارداد در دوره مشروطه صورت گرفت. ایرانیان آنچنان سرگرم درگیریهای داخلی بودند که مجالی برای پرداختن به موضوع مهمی همچون قرارداد ۱۹۰۷ را نیافتند. جالب آنکه درست در همان روز امضای قرارداد، در ایران میرزا علی‌اصغرخان امین‌السلطان رئیس‌الوزرا ترور شد.

بر اساس مطلبي از پایگاه موسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، قرارداد ۱۹۰۷ اگر چه موضوعاتی غیر از ایران را نیز در بر می‌گرفت ولی چنانچه اکثر مورخان انگلیسی اذعان کرده‌اند، روح حاکم بر این قرارداد، تباہی بر سر سرنوشت ایران بود.

<http://www.ir-psri.com>

در میان قراردادهای منعقد شده بین روس و انگلیس بر سر ایران، میتوان به موارد زیر اشاره کرد :
قرارداد ۱۹۰۷ میلادی / ۱۲۸۶ هجری شمسی
قرارداد ۱۹۱۵ میلادی / ۱۲۹۴ هجری شمسی
قرارداد ۱۹۱۹ / ۱۲۹۸

<http://www.tooba-ir.com>

اولی قبل از جنگ جهانی اول بود و با همراهی فرانسه صورت گرفت.

دومی منجر به اتفاق مثلث روس، انگلیس و فرانسه، علیه اتحاد مثلث آلمان، اتریش - هنگری، و ایتالیا در زمان جنگ اول جهانی شد. روس و انگلیس برای اینکه حضور خود را در ایران مشروع جلوه دهند، عهد نامه سری قسطنطنیه را در سال ۱۹۱۵ بین خود منعقد کردند. به موجب این قرارداد، دو منطقه نفوذ روس و انگلیس در قرارداد ۱۹۰۷، لغو گردید و مقررات جدیدی وضع گردید. بگونه ای که ایران بطور کلی به دو منطقه تحت اشغال روس و انگلیس درآمد. این قراردادشاید از بسیاری از جهات ننگین تر از قرارداد ۱۹۰۷ بود. متفقین يك سال بعد، ایران را از وجود چنین توافق سری آگاه کرده و خواستار تصدیق آن شدند. نخست وزیر وقت ایران (میرزا حسین خان سپهسالار) با قید کلمه زور، آن را امضا کرد. سرانجام این قرارداد در سال ۱۹۱۷ و پس از انقلاب روسیه و سقوط روسیه تزاری لغو شد.

سومې هم به بعد از جنگ جهاني و انقلاب روسيه مربوط مي شود . هنگامي که متفقين پيروز شدند و روسيه نيز دچار انقلاب شد ، انگليس خود را يکه تاز ميدان ديد . از اين رو در صدد برآمد که با ايران وارد مذاکره شده و ايران را تحت نفوذ کامل خود در آورد . بر اين اساس در سال ۱۹۱۹ قراردادي در تهران بين وثوق الدوله (نخست وزير) و سر پرسي کاکس (وزير مختار انگليس) به امضا رسيد . به موجب اين قرار داد کليه تشکيلات مالي و نظامي ايران در دست مستشاران انگليس قرار گرفت . ايران عملا با اين قرارداد تحت حمايه و مستعمره انگليس شد . اين قرارداد بيش از قراردادهاي قبلي باعث بروز خشم مردم شد . بگونه اي که مجلس چهارم آن را امضا نکرد و قرارداد هم قبل از اجرا لغو شد .

برخي پاينگاه هاي غربي ، عنوان اين پيمان نامه را " آنگلو - روسي " نام گذاري کرده اند .

www.fa.wikipedia.org/wiki

با اين حال در ثبت اين واقعه ، در خصوص معادل کلمه " قرارداد " نيز عبارات متفاوتي را مي توان مشاهده کرد . عباراتي مانند Contract , Entente , Agreement , Convention , Treaty ، از جمله اين موارد هستند که در فارسي به پيمان ، معاهده ، قرارداد ، عهدنامه ، موافقت نامه و ... ترجمه شده است .

<http://www.brainyhistor.com>

<http://www.fsmitha.com/h2/ch01.htm>

<http://www.claudearpi.net>

پژوهشگران روسي نسبت به قرارداد ۱۹۰۷ ، مانند مراکز غربي علاقه نشان نمي دهند . آنان اساسا در پي انقلاب ضد تزاري در روسيه و ديدگاه هاي مارکسيستي ، از خود چهره اي موجه ترسيم کردند . پس از انقلاب روسيه نيز تنفر خود را از قرارداد تحميلي ابراز داشتند . بسياري از روسها اين قرارداد را اصولا يك پيمان انگليس مي دانستند . و اين درست هم بود .

<http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1915/feb/01.htm>

نويسنده کتاب " روس و انگليس در ايران " راجع به نظر «سرادوارد گري» وزير خارجه انگلستان درباره قرارداد ۱۹۰۷ و سودي که آن کشور از قرارداد مي برد، مي نويسد:

" سرادوارد گري سالها وقت خود را صرف دفاع از قراردادي کرد که خود او همراه با نیکلسون - از بانين عمده آن بودند "

<http://www.dowran.ir/show.php?id=73984971>

موريس پاله تولوک ، نويسنده نامي فرانسه که مدتي سفارت کشورش در دربار تزار نیکلاي دوم ، آخرين امپراتور روسيه تزاري را برعهده داشت مي گويد مسئوليت بخش بزرگي از حوادث خونين سال هاي اوليه قرن بيستم در ايران بر عهده تزار نیکلاي دوم است . به گفته وي انعقاد قرارداد ۱۹۰۷ ، حادثه به توپ بستن مجلس شوراي ملي ، و کشتار آزاديخواهان و روحانيون در تهران در ۱۹۰۸ ، حمله مسلحانه به بارگاه امام

هشتم شیعیان در ۱۹۱۳ و تمام یاغیگرهای محمد علی شاه قاجار در برابر مردم که همزمان با شکل گیری نهضت مشروطه در ایران به وقوع پیوست ، عموماً با دستور و خط دهی تزار نیکلای دوم آخرین امپراتور روسیه صورت گرفت .

<http://www.dowran.ir/show.php?id=87024376>

برخی عوامل و گرایش‌های مارکسیستی ایرانی ، در بیان دیدگاه‌های خود در مورد روابط بریتانیا و انگلیس ، بگونه‌ای یک‌جانبه ، چهره‌ای خشن از سیاست‌تزاری و چهره‌ای معصوم و انقلابی از حکومت پس از انقلاب روسیه ترسیم کرده و اساساً نقش منفی برای حکومت مارکسیستی در جریان قرارداد ۱۹۰۷ قائل نیستند . آنان معتقدند که انقلاب بلشویکی در روسیه خلا قدرتی را در منطقه خاور میانه ایجاد کرد و بریتانیا تمام تلاش خود را برای پر کردن آن بکار برد .

<http://www.iran-bulletin.org/ibMEF-2-completed/TheGilan%20Republic.htm>

قرارداد ۱۹۰۷ در دوران نخست‌وزیری سرهنری کمبل و وزارت خارجه رچل نامدار، سر ادوارد گری بین روسیه و بریتانیا منعقد شد و به شرحی که در مقدمه آن آمده به امضای سر آرتور نیکلسون، "سفیر فوق‌العاده امپراتور انگلستان و ایرلند" و الکساندر ایزولسکی وزیر امور خارجه امپراتوری روسیه رسید. سایت کتابخانه دانشگاه بریگهام یانگ (Brigham Young) در آرشیو اسناد مربوط به جنگ اول جهانی خود ، متن این قرار داد را بدون هیچ تحلیلی ذکر می‌کند .

http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Anglo-Russian_Entente

این اولین ضربه مستقیم به باور سیاست‌پیشگان و نخبگان ایران در مورد خیرخواهی "انگلیسیها" بود.

دانشگاه یال نیز از این قرارداد به شکل عادی یاد می‌کند .

<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/eurdipl/angrusen.htm>

منبع اصلی تمام این پایگاه‌ها ، چنین است :

Great Britain, Parliamentary Papers, London, 1908, Vol CXXV, Cmd. 3750.

نقشی که سفارت بریتانیا در تهران در حمایت از برخی مشروطه‌طلبان ایرانی ایفا کرد و بست نشستن مشروطه‌خواهان در سفارت، نام‌نیک‌ی از لندن میان آنان باقی گذاشت ؛ کاری که به نوشته سردنيس رایت سفیر پیشین بریتانیا در تهران، سرمایه‌بزرگ و جاودانه‌ای برای "دولت فخریه" فراهم آورد. این ادعا از سوی بریتانیا به گونه‌ای بود که ذهن هر بیگانه‌ای که با مسائل ایران آشنا نبود را فریب می‌داد. بخش فارسی سایت بی‌بی‌سی ، در خصوص قرارداد ۱۹۰۷ ، به تحلیل‌هایی رو آورده تا نقش منفی بریتانیا در قرارداد ۱۹۰۷ را در سایه مشروطه‌خواهی این کشور کم‌رنگ جلوه دهد. این سایت در حال حاضر برای کاربران ایرانی به طور عادی قابل دسترسی نیست .

این شبکه در مطلبی پیرامون "گاهشماري انقلاب مشروطه" ، از کنار این قرار داد و تاثیرات متقابل آن بر انقلاب مشروطه به سادگی می گذرد .

در عین حال ناصرالدین پروین در نوشتاری با عنوان "روزنامه های فارسی برون مرزی و جنبش مشروطیت" در سایت بی بی سی آورده که در هندوستان - جبل المتین، روزنامه نامدار چاپ کلکته، هنگام صدور فرمان مشروطه در آغاز سیزدهمین سال انتشار خود بود و ایرانیان و دیگر پارسی زبانان، آن را به نیکی و مصلحت خواهی می شناختند. این روزنامه از مشروطه خواهان حمایتی موثر کرد و در مورد قرارداد ۱۹۰۷ روسیه و انگلیس به مخالفت برخاست و ناخشنودی مقام های هند بریتانیا را برانگیخت.

[www. bbc.co.uk/persian/worldnews/story/2006/07/...](http://www.bbc.co.uk/persian/worldnews/story/2006/07/...)

مسعود بهنود هم در مطلبی با عنوان " قرارداد ۱۹۰۷ " ، مدعی است که مقاومت نه تنها آزادیخواهان ایرانی بلکه آزادیخواهان و روزنامه های بریتانیا هم نقش اساسی در باطل و بی اثر کردن این قرارداد. وی دلیلی برای ادعای مخالفت گروهی که آن را آزادیخواهان بریتانیا مینامد ، ذکر نمیکند .

www.bbc.co.uk/persian/iran/story/2007/09/070927_mf_mb_1907.shtml

سایت بی بی سی فارسی حتی در ذکر وقایع قرارداد ۱۹۰۷ از طرف افرادی همچون داریوش شایگان (کارگزار آژانس یهود در ایران) نگاه خاص خود را القا می کند .

بازبینی آرشیوهای باقی مانده از نیویورک تایمز هم نشان می دهد که از دید اشغال گران ، این قرارداد نوعی خدمت به مردم ایران بوده ، و عملاً انتظار قدردانی فراهم داشتند .

http://spiderbites.nytimes.com/articles/free/free190707_2.html

روز بیست و هشتم سپتامبر ۱۹۰۷ (ششم مهر ۱۲۸۶ شمسی) سر سسیل اسپرینگ رایس وزیرمختار بریتانیا در تهران در نامه ای به میرزا حسن خان مشیرالدوله وزیرخارجه جوان دولت مشیرالسلطنه شایعه ای را تأیید کرد که از سه هفته قبل و همزمان با اولین ترور یک نخست وزیر در مقابل مجلس که باعث قتل علی اصغرخان اتابک شد، در تهران پیچیده بود.

در تاریخ و خاطرات مکتوب رجال زمان آمده که دولت سست و لرزان مشیرالسلطنه ابتدا کوشید تا بلکه نامه سفارت بریتانیا و اصولاً قرارداد بین دو کشور را از مردم پنهان کند و در آن آشوب که بین مجلس و محمدعلی شاه درگیری شدیدی وجود داشت هیزم تازه ای برای آتش نهان در دل مردم فراهم نیاورد.

ملک الشعرا [محمدتقی بهار] قصیده ای ساخت که از مشهورترین اشعار اوست:

سوی لندن گذر ای پاک نسیم سحری

سخنی از من برگو به سر ادوارد گری

کای خردمند وزیری که نپرورده جهان

چون تو دستور خردمند و وزیر هنری

تو بدین دانش، افسوس که چون بی خردان

کردی آن کار که افسوس جز از وی نبری

نه همین زیر پی روس شود ایران پست
بلکه افغانی ویران شود و کاشغری
ورهمی گویی روس از سر پیمان نرود
رو به تاریخ نگر تا که عجایب ببری

در همان پائیز سال ۱۹۰۷ هم در مجلس ایران و هم در پارلمان بریتانیا بر سر این قرارداد کار به جدال کشید، با این تفاوت که در ایران شرایط داخلی روز به روز رو به وخامت می رفت و کار شاه و مجلس به نقطه جوش [به توپ بستن مجلس] نزدیک می شد.

بخشی از مشروطه خواهان از بیم آنکه با رنجش انگلیسیها بدون پشت و پناه بمانند چاره را در مماشات می دیدند اما گروه دیگر اصلاً قائل به سکوت و مماشات نبودند.

در صورت جلسات مجلس آمده که در جلسه ۲۶ شعبان، سیدحسن تقی زاده با اشاره به قراردادی که بدون خبر دادن به ایران بین دولتین روس و انگلیس امضا شده گفت: "سکوت وزارت خارجه شگفت آورست، تو گویی دولت بلژیک و دولت مکزیک قراردادی بسته و خاک پرو را به دو منطقه نفوذ خود تقسیم کرده اند، در حالی که خوشبختانه ایران کشوری است مشروطه".

پس مجلس از وزارت خارجه قرارداد را خواست و نمایندگان مصلحت اندیش چون آن را خواندند گفتند دو دولت برای تجارت خود قراردادی بسته اند که برای ما تعهدآور نیست.

وثوق الدوله گفت معنای قرارداد این است که انگلیس در شمال و روسیه در جنوب امتیاز نگیرند، حاج امین الضرب قرارداد را مفید خواند و در این میان شیخ علی از سادگی پرسید حالا نمی توان این قرارداد را عوض کرد؟

جلسه بعد حسینقلی خان نواب که زبان انگلیسی می دانست به نقل از روزنامه تایمز لندن که برایش رسیده بود به دولت اعتراض کرد و به نقل از این روزنامه گفت در مجلس لردهای بریتانیا لرد کورزن [بعداً وزیر خارجه بریتانیا] اعتراض کرده و با آشنایی وسیعی که با منطقه دارد گفته قرارداد، منافع بریتانیا را تأمین نمی کند و لرد کریو پاسخ داده که خود ایرانیها اعتراض نکرده اند.

در این میان برخی نیز به نقش فرانسه اشاره می کنند . یکی از این افراد معتقد است که پس از قرارداد ۱۹۰۷ ، وزارت خارجه فرانسه شیوه جدیدی با ایران اتخاذ کرد که دیدگاه آن فراتر از نفوذ فرهنگی فرانسه بود . وی (عطا آیتی) می نویسد که از سال ۱۹۰۷ شاهد سه برخورد سیاسی در دیدگاه های وزارت خارجه فرانسه هستیم . پس از قرارداد ۱۹۰۷ سیاست فرانسه در حوادث جنبش مشروطیت به سیاست میانجی گری محدود می شود .

<http://www.noandish.com>

با توجه به اینکه چند سال پس از این قرارداد ، عملاً جنگ جهانی اول آغاز شد ، تاثیرات این مسئله در سال های بعد قابل مذاقه است .علیرضا ملایبی توانی ، در خصوص ایران و قدرتهای بزرگ در آستانه جنگ جهانی اول در سایت موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران ، نوشته که روس و انگلیس پس از قرارداد ۱۹۰۷ به شکل بی سلبقه ای کوشیدند تا از توسعه ایران جلوگیری کنند . پایگاه هایی که به زمینه های جنگ جهانی اول می پردازند ، در باره این قرارداد نیز به بررسی پرداخته اند .

<http://www.historyonthenet.com/WW1/causes.htm>

در آنسوي ميدان ، مراكز دانشگاهي و تحقيقاتي غرب نگاه يکساني به قرارداد ۱۹۰۷ دارند . گروه تاريخ دانشگاه يال ، در خصوص بررسي قرارداد ۱۹۰۷ تحقيقاتي را داشته است. دکتر فيروزه کاشاني ثابت طي مطلبي در مجله جغرافياي تاريخي در اين دانشگاه که در آدرس زير هم قابل دسترس است ، به زواياي اين موضوع مي پردازد .

<http://www.historycooperative.org/journals/ahr/105.4/ah001171.html>

انجمن مطالعات بين المللي دانشگاه استنفورد در کاليفرنيا هم در وب سايت خود و طي مطلبي از نوشين نمازي ، در گاهشماری وقایع ايران معاصر به قرارداد ۱۹۰۷ اشاره کرده و آنرا پاياني بر درگيري هاي روس و بریتانیا در منطقه مي داند .

<http://cgi.stanford.edu/group/wais/cgi-bin/index.php?p=3569>

همچنانکه جان جي (John Jay) از کالج Criminal Justic وابسته به دانشگاه نيويورک ، نیز انعقاد اين قرارداد را موجب بروز تحول در سياست خارجي دولت روس مي داند .

<http://web.jjay.cuny.edu/~jobrien/reference/ob15.html>

ف. کاظم زاده نیز طي مقاله اي در دايرة المعارف ايرانيکا (از انتشارات دانشگاه کلمبيا در امريکا) به تلاش هاي بریتانیا براي انعقاد اين قرارداد و رسيدن به توافق با روسيه اشاره مي کند . اگرچه او نیز مانند بقيه به موضوع افغانستان و تبت در اين قرارداد اهميت چنداني نمي دهد . گويي اين قرارداد فقط در خصوص ايران است .

<http://www.iranica.com/newsite/articles/v2f1/v2f1a050.html>

ديگر پایگاه هاي مربوط به دايرة المعارف نیز همين شيوه را دنبال ميکنند . اينکارنا نمونه آن است .

http://encarta.msn.com/encyclopedia_761567300_11/Iran.html

ديگر سايت هاي اطلاع رسانی نیز همين شيوه را در پيش گرفته اند.

http://en.wikipedia.org/wiki/Anglo-Russian_Entente

www.answers.com/topic/triple-entente
<http://www.kimcox.org/causesww1.htm>

<http://www.encyclopedia.com/doc/1O46-AngloRussianEntente.html>
<http://www.bartleby.com/67/1131.html>

در این میان منابع اطلاعاتی وابسته به افغانستان و تبت نیز ، هدف اصلی از این قرارداد را کشور و منطقه خود عنوان می کنند.

<http://www.tibetjustice.org/materials/treaties/treaties12.htm>

<http://www.afghan-network.net/Culture/treaties.htm>

<http://www.gl.iit.edu/govdocs/afghanistan/ReignofHabibullah.html>

کریستوفر روز (Christopher N. B. Ross) پژوهشگر دانشگاه کمبریج ، در نوشتاری با عنوان " چرا ایرانیان هنوز هم انگلیس را سرزنش می کنند " ، به ریشه های بدبینی مردم ایران به بریتانیا اشاره کرده و قرارداد ۱۹۰۷ را در این میان بسیار مهم می داند.

www.hnn.us/articles/42686.htm

همانطور که کتابخانه دانشگاه ایالتی میشیگان در ارائه سلسله مطالبی با عنوان " قدرتهای بزرگ و مسائل شرقی " که طی سمیناری با عنوان " بررسی تاریخ منطقه بالکان " برگزار شده ، به رقابت های روس و انگلیس در سلطه بر منطقه آسیا اشاره می کند.

<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm>

مجله تاریخ معاصر ، از انتشارات دانشگاه شیکاگو ، در شماره ۲ ، جلد ۷۷ ، ژوئن ۲۰۰۵ میلادی ، طی مقاله ای با عنوان " روسیه و انگلیس : آخرین کشمکش ها بر سر آسیای مرکزی " به قلم ادوارد اینگرام (Edward Ingram) ، استاد دانشگاه سیمون فراسر ، به این موضوع می پردازد .

<http://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/431840>

در همین رابطه کتابی با عنوان " بریتانیا و روسیه در آسیای مرکزی ۱۹۰۷-۱۸۸۰ " توسط انتشارات روتلج (Routledge) در سال ۲۰۰۷ میلادی ، منتشر شده است . آخرین بخش این کتاب به موضوع قرارداد ۱۹۰۷ م ، می پردازد .

[http://www.routledgeasianstudies.com/books/Britain-and-Russia-in-Central-Asia-18801907-
isbn9780415403696](http://www.routledgeasianstudies.com/books/Britain-and-Russia-in-Central-Asia-18801907-
isbn9780415403696)

بررسی سیاست خارجی بریتانیا طی سال های ۱۹۰۰ تا ۱۹۰۷ میلادی در سایت *Everything* نیز نشان می دهد که طی این سال ها، این کشور برنامه جامعی را در نگاه به شرق داشته است .

http://everything2.com/index.pl?node_id=1899331

نشریه *تایم* ، نیز در مطلبی با عنوان "پارادوکس ایرانی " در سپتامبر سال ۱۹۴۱ میلادی ، به سیاست های خارجی در ایران و رقابت های بریتانیا در سلطه بر منطقه می پردازد .

<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,849450-2,00.html>